

Fotó: Filippo Monteforte / AFP

● KORONKAI ZOLTÁN SJ

Megérteni Ferenc pápát

Jorge Mario Bergoglio szellemi perspektívái (1. rész)

A Ferenc pápáról szóló könyvek sorából kiemelkedik a Perugiai Egyetem tanárának, Massimo Borghesinek a *The Mind of Pope Francis – Jorge Maria Bergoglio's Intellectual Journey* [Ferenc pápa szellemisége – Jorge Mario Bergoglio intellektuális útja] című kötete, amely a jezsuita pápa életútját abból a szempontból tekinti át, hogy kik és miképp formálták gondolkodását. Főleg e mű alapján szeretnék kiemelni néhány fontos szempontot, amely a pápalátogatás küszöbén segíthet bennünket, hogy jobban megértsük Ferenc pápa személyét és péteri szolgálatát.

Ferenc pápát gyakran lekipásztor pápaként jellemzik, kicsit szembeállítva a teológus pápával, Benedekkel. Van is igazság ebben az összehasonlításban, hiszen Joseph Ratzinger önmagát is leginkább teológiai tanárként tudta elképzelni, és egyházi vezetőként is úgy tartjuk számon, mint a XX. század egyik legkiemelkedőbb katolikus teológusát. Jorge Mario Bergogliónak nincs az elődjé-

hez hasonló gazdag akadémiai előélete, a doktorátusát sem fejezte be, de azért nincs híján az intellektuális képességeknek. Átment a hosszú jezsuita képzésen, évekig fiatal rendtársak tanára és nevelője volt, több könyvet is írt. Nem véletlenül fogalmazta meg róla 2018-ban az emeritus Benedek, hogy „Ferenc pápa alapos filozófiai és teológiai műveltséggel rendelkező ember”, elutasítva azt a véle-

kedést, mely szerint utóda csak gyakorlatias lekipásztor volna, alapos teológiai tudás nélkül. Massimo Borghesi is arra mutat rá, hogy Bergoglio gondolkodását a teológia olyan klasszikusai formálták, mint Szent Ágoston, Szent Iréneusz, Aquinói Szent Tamás vagy a XX. századból főleg olyan jezsuiták, mint Gaston Fessard, Erich Przywara, Henri de Lubac, Hans Urs von Balthasar, és olyan

más teológusok, mint Romano Guardini és Luigi Giussani. Bergoglio párbeszédet folytatott Latin-Amerika meghatározó filozófiai gondolkodóival is, így Amelia Podettivel vagy Alberto Methol Ferrével. Ferenc mégsem úgy beszél, mint egy professzor. Megnyilatkozásaiban közérthető, egyszerű nyelvezetet használ, gyakran a hétköznapi életből vett képekkel fejezi ki magát. Borghesi szerint tudatosan választotta ezt a nyelvezetet. Egyszerűsége hosszú reflexió gyümölcse, nem pedig az akadémiai kifejezőképesség hiányát jelzi. Inkább evangéliumi egyszerűség. A közérthetően megfogalmazott állítások mögött hosszú, gazdag, komplex és eredeti gondolkodási folyamat rejlik, amelyet jezsuita képzése, valamint az európai és latin-amerikai értelmiségiekkel való kapcsolata határoz meg. Nem igazak azok a – főleg az Amerikai Egyesült Államokban megfogalmazott – kritikák, amelyek szerint Bergoglio amolyan dél-amerikai Don Camillo volna, afféle együgyű papocska, aki képtelen a péteri szolgálathoz szükséges elmélyült filozófiai és teológiai reflexióra. Éppen az emeritus Benedek pápa mondta utódjáról Peter Seewalddal folytatott utolsó beszélgetései során, hogy „ő tőtől talpig a reflexió pápája [...] elgondolkodó ember, olyan valaki, aki lelkiileg foglalkozik a kor kérdéseivel.”

Antonio Spadaro, a pápát jól ismerő jezsuita úgy fogalmaz, hogy Ferenc nyelvezete nem spekulatív, hanem misszionáriusi. Kifejezőmódjával nemcsak megértetni akar, de meg is akarja szólítani, cselekvésre szeretné ösztönözni hallgatóját. Ebben az értelemben mélyen gyökerezik az ignáci hagyományban, hiszen Szent Ignác arra buzdította rendtársait, hogy ne csak az értelemhez beszéljenek, hanem a szívnek is. Ferenc eljárás módja leginkább a jezsuita népmisszionáriusi hagyományhoz kapcsolódik, amikor a rend ezzel megbízott tagjai faluról falura jártak, és az egyszerű nép számára érthető módon fogalmazták meg a katolikus hit alapjait. A korabeli papok között talán ők voltak a legképzettebbek, mégis meg tudták találni a hangot a hétköznapi emberek-

kel. Ferenc beszédei és szimbolikus erejű cselekedetei tulajdonképpen egy világméretű XXI. századi népmisszió kifejezésformái. Ferenc pápa bizonyos értelemben a mi Nemeshegyi Péter atyánkra hasonlít, aki elképesztő tudással rendelkezett, de úgy tudott megszólalni, hogy a legegyszerűbb emberek is megértették.

Latin-Amerika dinamizmusával

Ferenc pápa első megszólalásakor úgy mutatkozott be, mint aki „szinte a világ végéről” érkezett. Buenos Aires Európából nézve valóban távoli csücske a világnak, és Bergoglio személyében először került Péter székébe olyasvalaki, aki nem a fejlett világ valamelyik országából, hanem a globális Délről jött. Gazdasági és hatalmi szempontból tehát a perifériáról, és ez nagyon sok szempontból meghatározza látásmódját. Ha a katolikus egyház életét nézzük, akkor azonban nem mondható, hogy az ő világa lenne a periféria, sőt. A XX. században és különösen is a II. vatikáni zsinat óta a világegyház erőtere egyre inkább a fejlődő világ felé tolódott. Míg korábban a katolikusok döntő hányada Európában és Észak-Amerikában élt, mára Latin-Amerikában, Afrikában és a Táv-Keleten található a katolikus egyház híveinek többsége, az egyház ott fiatal és ott növekszik. A katolikusok száma és a hitélet intenzitása tekintetében bizony immár a fejlett világ kezd a világegyház perifériája lenni, amit nem is olyan egyszerű elfogadni. A Nyugat katolikusai számára gyász folyamat látni, hogy egykor virágzó központjaink eljelentéktelenednek, országok, melyek misszionáriusok ezreit küldték a világba (Franciaország, Hollandia, Belgium, Francia Kanada), ma krónikus paphiánnal küszködnek, és maguk is missziós területté váltak. Fájdalmasan érint minket is, amikor Ferenc pápa azzal szembesít, hogy kontinensünk és benne az egyház a fáradság jeleit mutatja, „nagy mama Európává” vált, elkényelmesedett, és már nem termékeny. A fejlett világ katolikusaiiban a dicső múlt büszkesége, az elmúlt évszázadok

nyugati hegemoniája és a felsőbbrendűség jelen jólétekből fakadó tudata bizony megnehezíti, hogy komolyan vegyék egy dél-amerikai pápa üzenetét. Gyakran nem is reflektált ez a bizalmatlanság, de ott rejtőzik a pápával szemben megnyilvánuló kritikus hangok mögött. Jöhet-e valami jó a globális Délről? Ferenc pápa üzenete társadalmi kérdésekben is megkérdőjelezi a status quohoz szívesen ragaszkodó fejlett világ katolikusainak nézeteit. Nem véletlen, hogy Ferenc legszenvédélyesebb kritikussai főleg innen kerülnek ki, és hangjukat erős médiaháttérrel képesek érvényesíteni.

Ha szélesebb perspektívából nézzük az egyház történelmét, akkor azt láthatjuk, hogy az egyházi élet fókuszja folyamatosan vándorol. Egykor virágzó központok helyén ma sivatag van, míg korábbi perifériák éltető forrássá váltak. Gondolhatunk arra, hogy a IV. században a teológiai és egyházi megújulás központja Kis-Ázsia (a kappadókiai atyák) vagy Észak-Afrika (Szent Ágoston) volt, ahol ma a kereszténység elenyésző kisebbséget alkot. A középkorban Franciaország (a clunyi reform, Szent Bernát és a ciszterek, a Párizsi Egyetem, Aquinói Szent Tamás) és Itália (a ferences reform), az újkorban pedig Róma (a jezsuiták) volt a megújulás központja. A II. vatikáni zsinat jelentős mértékben a francia és német teológiai gondolkodás gyümölcse volt. Karol Wojtyła és Joseph Ratzinger révén Közép- és Kelet-Európa egyházainak tapasztalata gazdagította az egyetemes egyházat. Bergoglio pápával, úgy látszik, Latin-Amerika tud intenzívebben hatni a világegyházra. Elérkezett „Dél-Amerika órája” – amiként az emeritus pápa fogalmazott. Dél-Amerikában viszont ott van Európa is, ahogy maga Bergoglio is „egyszerre olasz és dél-amerikai, így benne az Ó- és Újvilág benső összefonódása és a történelem benső egysége jelenik meg” – mondta Benedek az említett interjúkötetben utódja gyökereiről. Ha Ferenc pápa tanítását vizsgáljuk, világosan látható, hogy számos vonatkozásban Latin-Amerika egyházának irányvonala tükröződnek benne, ötvöződve a zsi- ▶▶

►► nat utáni egyházéival. Ferenc maga vallott erről, amikor programadó írásáról, az *Evangelii gaudium* kezdetű apostoli buzdításról a jezsuiták 2016-os általános rendgyűlésének tagjai előtt azt mondta, hogy nem igazán eredeti alkotás: „E dokumentumban az *Evangelii nuntian-di* buzdítást és az aparecidai záródokumentumot fűztem össze.” Az első említett szöveg VI. Pál pápa írása az egyház missziós hivatásáról, amely Ferenc szerint „a II. vatikáni zsinat után kiadott lelképásztori írások között ma is a legfontosabb”. Az aparecidai záródokumentumot pedig a latin-amerikai püspökök 2007-es tanácskozásának végén bocsátották ki, és megformálásában Jorge Mario Bergoglio bíborosnak is igen jelentős szerepe volt. Ez mintegy szintézise annak az útnak, amelyet a kontinens egyházai a zsinat utáni évtizedekben jártak be. A sokféle problémával és szenvedéssel szembesülő egyház (például súlyos társadalmi egyenlőtlenségek, nyomor, a kisegyházak térhódítása miatt híveiket tömegével elvesztő katolikus közösségek, a természeti környezet pusztulása) mindennek ellenére erőteljes dinamikával rendelkezik, amit ez a dokumentum is kifejez. A panaszkodás helyett lelkes felhívás a megtérésre és az evangelizációra. A radikális misszionáriusi elköteleződés szorosan összekapcsolódik benne a szegények iránti szolidaritás-

sal és a népi vallásosság jelentőségének hangsúlyozásával. A középpontban pedig a Jézus Krisztussal való személyes találkozási szándék áll. Mindezek a vonások teljes mértékben visszaköszönnek Ferenc péteri szolgálatában is.

A perifériák megközelítése

Jorge Mario Bergoglio számára a periféria messze több mint származás kérdése, sokkal inkább világnézet – a szó szoros értelmében: hely, ahonnan a világot igyekszik nézni. Ez a látásmód már ott rejlik az evangéliumokban, hiszen a Megváltó is egy perifériáról származik. Jézus nem a korabeli világ hatalmi központjában, Rómában, de még csak nem is a birodalom peremén élő Izrael szent városában, Jeruzsálemben nőtt fel, hanem az ószövetségi Szentírás számára ismeretlen falucskában, Názáretben, a pogányok Galileájában. Nyilvános működése során is kitüntetetten fordult a szegények, a betegek és a bűnösök felé. Az ignáci lelkigyakorlatok egészen közel hozzák ezt a Jézust.

Bergoglio gondolkodásának formálásában fontos szerepe volt Amelia Podetti argentin filozófusnőnek (1928–1979) is, aki szerint Amerika felfedezése megváltoztatta a világ sorsát, az „új világ” radikálisan átalakította azt, ahogy az emberek a világról gondolkodtak. Az

valóság, amely kezdetben csak periféria volt, olyan változásokat hozott, amelyeket korábban el sem lehetett képzelni. Az evangélium és Podetti perifériákat hangsúlyozó filozófiája erősítette meg Bergoglióban, hogy a világot Dél-Amerika nézőpontjából látni értékes perspektíva. A világ mindig másképp néz ki a perifériákról, a szegények, a törékenyek, a legyőzöttek és a vesztesek szemszögéből. S ha odafigyelünk a perifériákra, az az egész világ számára változást hoz. Ez a szemlélet vezette Bergogliót Buenos Aires érsekeként, amikor a főváros evangelizációját a perifériákkal, a külvárosok nyomornegyedeivel kezdte. Pápaként is előszeretettel látogat meg olyan helyeket, amelyek a periférián vannak – gondolhatunk itt az első útjára Lampedusa szigetén, ahol menekültekkel találkozott, vagy a háború sújtotta Irakra, ahol a keresztények helyzete rendkívül nehéz, vagy az elszigetelt Kubára, Albániára, ahol a katolikusok szerény kisebbséget képeznek, és lehetne még sorolni a „peremen” tett látogatásokat. Ferenc pápa számos nagy katolikus múltú országban még nem járt apostoli úton (például Spanyolországban, Argentínában, Franciaországban vagy Németországban). Sok tekintetben követi a jezsuita eljárásmodot, de ebben épp az ellenkezőjét teszi, hiszen Szent Ignác jezsuita missziókról így ír a Rendalkotmányban: „Előnyben kell részesíteni a nagy nemzeteknek [...] vagy a vezető nemzeteknek nyújtott segítséget” (622). Ferenc ezzel szemben a kicsiny nemzeteket és a kisebbségi katolikus közösségeket helyezi előre.

Ferenc számára a periféria valóban világnézet. Nemcsak földrajzi értelemben keresi fel a perifériákat, hanem más vonatkozásban is: találkozik szegényekkel, idősekkel, menekültekkel, betegekkel, a visszaélések áldozataival. Míg a világ vezetői legtöbbször magángépeken röpködve, szinte hermetikusan zárt helyeken tanácskoznak, addig Ferenc meg tudja érinteni a világ sebeit, elmegy a nyomornegyedekbe, találkozik a háborúk áldozataival, engedi, hogy mások szenvedése megérintse a szívét. Ezek-

► FERENC PÁPA BRAZÍLIAI ORSZÁGLÁTOGATÁSA KERETÉBEN AZ APARECIDAI KATEDRÁLISBAN PONTIFIKÁL SZENTMISÉT 2013 JÚLIUSÁBAN

Fotó: Gabriel Bouys / AFP

ből a találkozásból születik szenvedélyektől sem mentes kiállása a kirekesztés bármilyen formájának áldozatai mellett. Nem hagyja, hogy pusztán szép elméletekkel meggyőzzék, például azzal, hogy a felhalmozódó gazdagság majd egyszer magától lecsorog a szegényekhez. Amikor azt mondja, hogy „Ez a gazdaság ö!” (EG 53), akkor ezt a megnyomított emberekkel való találkozás tapasztalatából merítve fogalmazza meg. Hangot ad a periférián élőknek, és szolidaritásra szólít fel. Szót emel a meg nem született gyermekek és a teremtett világ érdekében. Rámutat az összefüggésekre, hogy az önzés és a pénzimádat áll a leselejtezés kultúrája mögött, amely a legkülönbébb pusztítások forrása, az emberi élet, a társadalom és a természet vonatkozásában egyaránt.

A periféria aktivitást, feladatot jelent Ferenc számára: oda kell menni. Újra és újra azt hangsúlyozza, hogy az egyház ne zárkózzon önmagába, ne pusztán a saját dolgai körül forogjon, hanem lépjen ki a perifériák felé, keresse az embereket, a távoliakat, és találkozzon velük: „...lépjünk ki a saját kényelmünk-ből, legyen bennünk bátorság eljutni az összes perifériára, ahol szükség van az evangélium világosságára” (EG 20).

A találkozás kultúrája

Ferenc kritikus az elméletekkel szemben, és újra meg újra a valóság, a személyek konkrétságát húzza alá: „a valóság fontosabb az eszménél” (EG 231). Szellemtörténeti háttérként Szent Iréneusz alakja jelenik itt meg, akit Bergoglio Hans Urs von Balthasar közvetítésével tanulmányozott. Az ókeresztény egyházatya nyomán a megtestesülés konkrétségét hangsúlyozza a gnosztikus elméletekkel szemben. Ferenc óv attól, hogy a keresztények elméleteik várába zárkózzanak, mert miközben minden kérdésre megvan a pontos válaszuk, elszakadnak a megtestesült Istentől és az ő népétől, nem törődnek a körülöttük lévő világ igazi problémáival (vö. *Gaudete et exultate*, 36–46).

Az ignáci lelkigyakorlatok egyik sajátossága, hogy Jézus evangéliumát ta-

► BENEDEK PÁPA ÉS BERGOGLIO BÍBOROS TALÁLKOZÁSA 2007-BEN

lálkozásként közelítik meg. Ebben szerepet kap a látás, a hallás, a tapintás és az ízelelés. Lehet mondani, hogy a testi érzékekkel párhuzamos benső érzékek közvetítésével találkozik a lelkigyakorlatos a megtestesült Istennel, Jézus Krisztus személyében. A latin-amerikai kultúra közvetlensége mellett ez a tapasztalat lehet a forrása annak, hogy Ferenc pápa nagyon hangsúlyozza a találkozások fontosságát. Ő a találkozások embere. Szemébe nézni a másik embernek, kezét fogni vele, megérinteni, meghallgatni, érezni a személyiség konkrét kisugárzását. Az emberekkel és az Istennel való találkozás nála szerves egésetet alkot.

Végző soron a Jézussal való találkozás áll Ferenc igazi fókuszában: „Meghívok minden keresztényt – éljen bárhol és bármilyen helyzetben –, hogy még ma újítsa meg személyes találkozását Jézus Krisztussal, vagy legalábbis döntsön úgy: engedi, hogy ő találkozzon vele, hogy mindennap szünet nélkül keresi őt” (EG 3). Ez a találkozás a missziós dinamizmus forrása: „Ha valaminek szentül nyugtalanítania és aggasztania kell a lelkiismeretünket, akkor az az, hogy oly sok testvérünk él a Jézus Krisztussal való barátság ereje, világossága és vigasztalása nélkül, az őt befogadó hívó közösség és az élet értelmének horizontja nélkül” (EG 49). Ferenc gon-

dolkodásában ez az a vezérfonal, amely minden törekvését áthatja.

A pápalátogatásra készülve mi, magyar keresztények is feltehetjük magunknak e kérdéseket: Hogyan lehetne Jézus Krisztus személye és evangéliumának hirdetése jobban a figyelmünk középpontjában? Hol vannak a mi társadalmunk perifériái, és miképp lehetünk szorosabb kapcsolatban velük? Mit mondanak a perifériák hangjai? Miképp tudjuk az evangéliumot olyan nyelven megfogalmazni, amely kortársainkat képes megszólítani? ■

FORRÁSOK

- XVI. Benedek: *Utolsó beszélgetések Peter Seewalddal*, Szent István Társulat, Budapest, 2016
- Borghesi, Massimo: *The Mind of Pope Francis – Jorge Maria Bergoglio's Intellectual Journey*, Liturgical Press, Collegeville, 2017
- Galli, Carlos María: Az „Isten népe” fogalom visszatérése – Az argentin egyháztan és az egyház megújítása, *Sapientiana*, 2016/1., 61–77.
- Gárdonyi Máté: Ferenc pápa és „a nép teológiája”, *Máltai Tanulmányok*, 2021/3., 310–313.
- Pope Francis: *Preparing the future, The Way*, 2020. október, <https://www.theway.org.uk/October%202020.shtml>